
EVANGELJSKO ŽENSKO DRUŠTVO V LJUBLJANI 1856–1945

Aleksandra Serše

57

IZVLEČEK

Prispevek skuša na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hranita Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana, prikazati delovanje najstarejšega v Ljubljani ustanovljenega ženskega društva. To je bilo dobrodelno žensko evangeličansko društvo z imenom Evangeljsko žensko društvo (Evangelischer Frauenverein Laibach), ki je delovalo v Ljubljani od leta 1856 do leta 1945.

Ključne besede: Ljubljana, zgodovina, ženske, društva, dobrodelnost, evangeličani

ABSTRACT

The article is based on the archive material kept by the Archives of the Republic of Slovenia and the Historical Archives of Ljubljana. It presents the activities of the oldest women's society established in Ljubljana – the philanthropic Evangelical Women's Society called *Evangeljsko žensko društvo* (German: *Evangelischer Frauenverein Laibach*) which operated in Ljubljana from 1856 until 1945.

Key words: Ljubljana, history, women, societies, charity, Evangelicals

Nastopi žensk v javnem življenju niso bili sami sebi namen, ampak so se pojavili tam in takrat, ko so ga narekemale zgodovinske okoliščine. V zadnjih desetletjih 19. stoletja so ženske v vedno večjem številu stopale v javno življenje, postale so dejavne tudi izven svojega doma, niso več skrbele le za dom, družino, moža in otroke. Sprva so se družile le v neformalnih skupinah, kasneje pa v društvih.¹ Prve neformalne skupine so se ukvarjale predvsem z dobrodelnimi dejavnostmi, in sicer s splošnim socialnim in mladinskim skrbstvom. Kasneje so se nekatera društva še naprej ukvarjala z dobro-

¹Ribnikar, Peter: (1983) Društveni arhivi, strokovna obdelava in izdelava pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva društev, v: Arhivi VI/1–2, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, str. 50–54; Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, (1992), Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, str. 56; Enciklopedija Slovenije 2 (1988), Društvo, Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 348–364. Društveno gibanje se je v Avstriji razmahnilo šele po sprejetju cesarskega patenta 17. marca 1849, ki je urejal pravice svobodnega združevanja in zborovanja. Društveno življenje je v času Bachovega absolutizma zamrlo, a je doživelo obetaven razmah po objavi februarskega patenta leta 1861 in 1867. leta, ko sta izšla dva zakona, in sicer o društvih in o shodih.

delnostjo, jih razširila na počitniško dejavnost, zdravstveno varstvo itd., nekatera pa so se ustanavljala zaradi nacionalnih, političnih ali stanovskih interesov.

V habsburški monarhiji, kamor je spadalo slovensko ozemlje, so se ženske prav tako združevale sprva v neformalnih organizacijah, kasneje pa v društvih. Prvo žensko društvo v Ljubljani² z dobrodelnim namenom je bilo ustanovljeno na verski osnovi leta 1856. To je bilo 'nemško' Evangeljsko žensko društvo. Slovenke so se začele neformalno zbirati vsaj leta 1870 okoli Marije Murnik, od leta 1882 je delovalo v Ljubljani tudi Gospejino društvo krščanske ljubezni, Katoliško društvo za delavke pa od leta 1894. Slovenske učiteljice so ustanovile svoje stanovsko društvo leta 1898. Prvo Splošno žensko društvo je bilo ustanovljeno 1901, Mladika pa kot drugo leta 1906.

58

Prispevek bo skušal na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hranita Arhiv Republike Slovenije³ in Zgodovinski arhiv Ljubljana⁴, le delno prikazati delovanje najstarejšega v Ljubljani ustanovljenega ženskega društva.⁵ To je bilo dobrodelno žensko evangeličansko društvo z imenom Evangeljsko žensko društvo (Evangelischer Frauenverein Laibach),⁶ ki je delovalo v Ljubljani od leta 1856 do leta 1945. To sicer ni bilo slovensko društvo, a tudi izrazito nemško vsaj na začetku ni bilo, saj so bili med ljubljanskimi evangeličani Nemci, Švicarji, Čehi,⁷ Angleži⁸ in morda še kak predstavnik druge narodnosti. Žensko društvo je namreč delovalo v mestu, ki je bilo očitno že v 19. stoletju 'konglomerat' narodov, ki so živeli drug ob drugem tako ali drugače dokaj strpno. Seveda so v mestu prevladovali katoličani.⁹

Osnove za delovanje ženskega evangeličanskega društva v Ljubljani so bile dane šele po letu 1848, ko so ljubljanski evangeličani, tako kot tudi pripadniki nekaterih drugih veroizpovedi, dobili možnost javnega bogoslužja in so leta 1850 ustanovili evangeličansko cerkveno občino. Kako in kdaj so pravzaprav ti »tujci« (Nemci, Švicarji itd.) prišli v Ljubljano? Kot vemo, po protireformaciji v Ljubljani ni bilo protestantov. Svojo vero pa so nekateri od njih ohranili, in sicer v oddaljenih gorskih dolinah ponekod na Koroškem, predvsem pa na Ogrskem (v Prekmurju), kjer je bila z dunajskim mirom 1606 zagotovljena svoboda vere. Ponovno svobodo delovanja v vseh deželah Avstrije

² Prva ženska društva v etničnem pogledu so bila pri nas ustanovljena v Trstu in Ljubljani. Ženske so v Trstu ustanovile posebno žensko sekcijo v okviru delavsko-prosvetnega društva sv. Cirila in Metoda leta 1887.

³ Arhiv Republike Slovenije (AS), Deželna vlada v Ljubljani (AS 33), konvolut 48 in 644.

⁴ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 519, škatla 1, Evangeljsko žensko društvo 1852–1945.

⁵ Tudi najstarejšega ustanovljenega ženskega društva na območju nekdanje Jugoslavije.

⁶ Ime je povzeto po statutu društva iz leta 1912, prvo ime društva je bilo »Evangelische Frauenverein«, a v statutu leta 1882 spremenjeno v »Frauenverein der evangelischen Gemeinde Laibach«, leta 1920 pa so ime društva poslovenili v »Evangeljsko gospenjo društvo v Ljubljani«. V Celju so leta 1878 ustanovili »Frauenverein der evangelischen Gemeinde Cilli«.

⁷ Leta 1875 je prišel v Ljubljano lekarnar Victor Trnkoczy z ženo Frideriko. Imel je hčerki Berto in Emo.

⁸ V Ljubljani sta bila od leta 1830 do leta 1863 William Moline iz Bristola in žena prvega pastora Elzeja M. W. Z. Elze od leta 1852 do 1865.

⁹ Dolinar, France M.: (1994) Stanje ljubljanske škofije ob Wolfovem imenovanju, v : Wolfov simpozij v Rimu, Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu - Mohorjeva družba v Celju, str. 60 (relacija Gruberja) in str. 63 (relacija Wolfa 1854). Škof Gruber poroča, da so bili stanovalci Ljubljane predvsem katoličani, razen ene judovske in štirih protestantskih družin.

pa je protestantizmu prinesel tolerančni edikt Jožefa II. leta 1781. Z njim je cesar priznal razen pravoslavnim svobodo vere in bogoslužja tudi luterancem (augšburške) in kalvincem (helvetiške veroizpovedi). Z ediktom je bila sicer priznana verska svoboda, ki pa še ni pomenila enakopravnosti s katoličani. Po določbah tega zakona so smeli luterani oziroma kalvinci, kjer je bilo dovolj vernikov, postaviti molilnico in šolo, a ti dve nista smeli imeti ne stolpa ne javnega dohoda s ceste. Lahko pa so nekatoličani, kot so imenovali vse tiste, ki niso bili katoliki, pridobili hiše in zemljišča, meščanske in mojstrske pravice, akademske naslove in državne službe. V Ljubljani¹⁰ je bilo v omenjenem času nastanjenih nekaj evangeličanov. Večinoma so bili to obrtniki¹¹, ki so v Ljubljano prišli iz Nemčije ali Švice. Med njimi so bili tudi oficirji in vojaki, ki so ostali v Ljubljani po letu 1817, a večina letih je mesto leta 1820 zapustila.

Vse obdobje od tolerančnega patenta do leta 1837, z izjemo leta 1826, ko je umrl švicarski evangeličan Anton Caprez, so imeli ljubljanski evangeličani bogoslužje v Trstu. Prizadevanja za bogoslužje v Ljubljani so se uresničila šele po desetletnem moledovanju pri raznih lokalnih, deželnih in državnih upravnih organih. Možnost bogoslužja v samem mestu so evangeličani dobili šele v času kolere leta 1837. Bogoslužje je vodil pastor Wolf iz Trsta, ki je občasno prihajal v Ljubljano, pridigal v privatnih hišah, obiskoval bolnike in pokopaval mrtve. V tem obdobju je bilo v mestu Ljubljana in njegovi okolici od 80 do 90 evangeličanov.¹²

Revolucija leta 1848 je tudi Cerkvi prinesla večjo svobodo. Ustava iz leta 1849 je vsaki verski skupnosti, ki je bila priznana s strani države, prinesla pravico do lastne organiziranosti in svobodnega upravljanja svojih zadev. Položaj evangeličanov se je takrat spremenil tako v Ljubljani kot v vsej Avstriji, evangeličanska cerkev je dobila enak položaj kot katoliška. Zajamčena je bila svoboda vere in vesti, dovoljeno je bilo javno bogoslužje in pravica do premoženja. Po sprejetju ustave so nemški priseljenci ustanovili svoji verski skupnosti v Ljubljani in Mariboru. V Ljubljani so oblikovali evangeličansko cerkveno občino leta 1850,¹³ sedem let kasneje njeno podružnico v Celju¹⁴, leta 1864 pa še drugo cerkveno občino v Mariboru.

Po ustanovitvi cerkvene občine so ljubljanski evangeličani opredelili delovanje tudi v statutu, ki ga je potrdilo ministrstvo za uk in bogočastje 8. oktobra 1850. S tem so dobili pravico do stalnega pastora in se odločili za postavitev cerkve. V ta namen

¹⁰ Elze, Theodor: (1856). *Geschichte der evangelischen Gemeinde in Laibach*, Villach: Hoffmann.

¹¹ Prav tam. Leta 1921 v Ljubljani živeči: Karel Engel, Wolfgang Günzler, Karel Hencke, Karel Randt, Ludwik Wahl, Johann Schwanda.

¹² Glej opombo št. 10.

¹³ Jahresbericht der evangelischen Gemeinde Laibach und ihrer Filialgemeinde Cili für das Jahr 1878, (1879), Ljubljana: Verlag des evang. Gemeinde vorstandes, str. 26–30. V krajih izven Ljubljane so v tistem stoletju živeli večinoma posamezni protestanti, le ponekod družine ali večje skupine, tako v Postojni, Babnem Polju, Škofji Loki, Železnikih, Bohinjski Bistrici, Golniku, Kočevju, Planini, Kači vasi, *Hopfenbachu*, Idriji, Dvoru, Velčah, Kropi, Litiji, Mašunu, Trziču, Vrhniki, Otoku, Prevojah, Radovljici, Radomljah, Radečah pri Zidanem mostu, Ribnici, Novem mestu (1 družina in 5 posameznikov), Šiški, Snežniku, Trebnjem, Vodmatu, Vižmarjih, Bogenšperku, Hmeljniku, Fužinah (Bela peč) – Radečah.

¹⁴ Celje in okolica: Brezno, Gabrje, Jurklošter, Vojnik, Ložnica, Neuhaus, Ponikva, Prebold, Breg, Zalog, Zidani most, Trbovlje, Laško, Spodnja Hudinja, Tabor, Kravjek, Podčetrtek, Velenje.

so za 2000 goldinarjev kupili zemljišče ob Celovski cesti.¹⁵ Načrte za cerkev je izdelal Gustav Lahn, ki je kasneje vodil tudi gradnjo. Dela so bila končana 25. septembra 1851. Slavnostna otvoritev je bila naslednje leto v mesecu januarju. Po pričevanju prvega ljubljanskega pastora Elzeja se je zbralo 600 do 700 ljudi.

Takratni ljubljanski škof Wolf¹⁶ je v relaciji z dne 27. marca 1854 poročal o zidavi in odprtju protestantske cerkve v Ljubljani 6. januarja 1852 in dodal, da se katoliki slovesnosti niso udeležili.¹⁷ Prav iz tega poročila lahko sklepamo, da so bile v Ljubljani do leta 1848 štiri protestantske družine. Po objavi cesarskega zakona, ki je dovoljeval nekatoliškim skupnostim svobodno in javno opravljanje bogoslužja, pa se je njihovo število v škofiji dvignilo na dvesto. Naslednje podatke o številu protestantov najdemo v poročilih pastora Elzeja, in sicer naj bi jih bilo leta 1856 v Ljubljani 330.¹⁸

Za prvega ljubljanskega pastora je bil po predlogu tržaškega pastora leta 1851 imenovan Theodor Elze¹⁹, ki je prišel v Ljubljano leta 1852²⁰ in tu opravljal bogoslužje trinajst let.

Tako se je ljubljanskim evangeličanom uresničila dolgoletna želja: dobili so svojo cerkev in predikanta.²¹

¹⁵ Kupna pogodba je bila sklenjena 28. aprila 1849.

¹⁶ Dolinar, France M.: (1994) Wolfova življenjska pot, v: Wolfov simpozij v Rimu, Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu - Mohorjeva družba v Celju, str. 9–11. Ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf je nedvomno ena tistih velikih osebnosti slovenske cerkve, verske in kulturne zgodovine, ki stoji po krivici v senci svojega velikega sodobnika in prijatelja, lavantinskega škofa Antona Martina Slomška. Rodil se je v Idriji 1782, umrl 7. februarja 1859. Za škofa je bil imenovan 27. februarja, posvečen 3. oktobra 1824.

¹⁷ Dolinar, France M.: (1994) Stanje ljubljanske škofije ob Wolfovem imenovanju, v: Wolfov simpozij v Rimu, Celje..., str. 63.

¹⁸ Leta 1856 je bilo v Ljubljani-mestu 250 protestantov, na podeželju pa 80. V Celju jih je bilo 150, torej vsega skupaj 480. Med njimi jih je bilo nekaj tudi anglikanske vere. Jahresbericht der evangelischen Gemeinde Laibach und ihrer Filialgemeinde Cilli für das Jahr 1878, (1879), Ljubljana: Verlag des evang. Gemeinde vorstandes, Buchdruckerei von Ig. Kleinmayr & fed. Bamberg, str. 26–30. V letu 1878 je bilo po popisu, ki ga je vodila protestantska občina, v Ljubljani in okolici ter v Celju in okolici 522 protestantov, in sicer v: Ljubljani-mestu 296, okolici 72; Celju-mestu 57, okolici 97. Leta 1877 je bilo protestantov na tem področju 512, leta 1874 pa 438.

¹⁹ Za prvega ljubljanskega pastora je bil izvoljen Theodor Elze na pobudo tržaškega pastora 21. aprila 1851. Slovenski biografski leksikon (SBL) (1925), zvezek 1., Elze Theodor, Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, str. 156–159. Enciklopedija Slovenije 3 (1989), Elze Theodor, Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 34. Elze je bil zgodovinar, ki je proučeval zgodovino evangeličanske cerkve in šole na Kranjskem in v sosednjih deželah, zbiral gradivo po arhivih in knjižnicah (Ljubljana, Gradec, Dunaj, Stuttgart, Tübingen, Zürich). Študiral je protestantsko teologijo v Tübingenu in Berlinu. V Ljubljani je deloval od leta 1852 do 1865 kot prvi pastor obnovljene evangeličanske cerkvene občine. Theodor Elze se je rodil 17. julija 1823 v Altenu pri Dessauu na Anhaltskem, umrl pa je v Benetkah 27. junija 1900. Tržaški pastor je nanj opozoril kranjske protestante, ki so ga 21. aprila 1851 izvolili za pastora. Po poroki z Angležinjo v Zerbstu se je nastanil v Ljubljani. Iz dolge vrste njegovih spisov imajo za Slovence poseben pomen članki in knjige o reformacijski dobi med južnimi Slovani s posebnim ozirom na Kranjsko. V slovenskih krogih je imel v času bivanja v Ljubljani najbrž malo osebnih stikov, izvzemši srečanja v Zgodovinskem društvu (povzeto po SBL–1925).

²⁰ V Ljubljano je prišel 6. januarja 1852.

²¹ SBL (1925), z.l., Elze..., str. 158. »Naučil se je bil toliko slovenščine, da je razumel za silo slovenske tekste 16. stoletja. Nekoliko se je seznanil tudi z glagolico in cirilico...« Obhajilo (v ljubljanski protestantski cerkvi) je bilo v nemškem, izjemoma v francoskem in madžarskem jeziku, nikdar pa v slovenskem, ker se ni pokazala potreba. Elze sam ni bil nasprotnik uvedbe slovenske liturgije.

Z ustanovitvijo občine in gradnjo cerkve pa delo za ljubljanske evangeličane še ni bilo zaključeno. Menili so namreč, da »beseda izgovorjena le v cerkvi ni dovolj za življenje, znanje pridobljeno v šoli je nujno za napredek.« Zato so ob cerkvi na Celovški cesti zgradili še poslopje, v katerem je bila poleg pastorjevega stanovanja tudi šola, ki so jo slovesno odprli 22. aprila 1855.²² Šolo so obiskovali tako evangeličanski kot tudi katoliški otroci.²³ Zanimivo bi bilo na podlagi nadaljnjih raziskav arhivskega gradiva ugotoviti, zakaj so imeli evangeličani težave pri otvoritvi šole, zakaj jo je obiskovalo tako veliko število katoliških otrok; proučiti težave, ki so nastale pri vpeljavi rimokatoliškega verouka za katoliške otroke na evangeličanski šoli; raziskati vzroke odprtja ter ukinitve evangeličanske nedeljske obrtne šole itd.

V Ljubljani je bilo torej do leta 1848 malo evangeličanov in še ti so bili predvsem obrtniki. Po letu 1850 pa je njihovo število, kot je rečeno, naraslo. Takrat se je tudi družbena struktura ljubljanskih evangeličanov spremenila. Še vedno so prevladovali obrtniki in lastniki kavarn, vendar pa so se jim pridružili posamezni zdravniki, lekarnarji, učitelji, profesorji, guvernantje in nekatere plemiške družine²⁴, predvsem pa razni uradniki avstroogrske monarhije in lastniki industrijskih obratov ter posli, ki so jih protestantske družine pripeljale s seboj. V novi domovini člani evangeličanske cerkvene občine niso imeli ne sorodnikov ne prijateljev, zato so se družili zlasti med seboj; povezovala jih je skupna veroizpoved. Živeči v tujem mestu in brez znancev so se morda počutili ogrožene, saj so marsikdaj v katoliški sredini naleteli na nasprotovanje nekaterih meščanov, deželnih in mestnih upravnih organov; prvič ob nakupu zemljišča za gradnjo cerkve, nato pa pri sami gradnji in ob imenovanju prvega učitelja. S humanitarnim delom, ki ni bilo omejeno le na pripadnike njihove vere, ampak je bilo namenjeno tudi predstavnikom drugih verskih skupnosti, so želeli prepričati someščane o svoji dobronamernosti. Tako se je porodila ideja o društvu, ki bi povezovalo evangeličanke v Ljubljani in okolici, jih medsebojno ščitilo, hkrati pa tudi podpiralo revne in bolne ter jim pomagalo pri reševanju raznih težav, kot npr. v primeru elementarnih neizgovornosti; še posebej naj bi skrbelo za otroke.

²² Začele so se priprave za gradnjo evangeličanske šole in pastorjevega stanovanja. Jeseni leta 1852 je bilo vse pripravljeno za otvoritev šole in nastavitev učitelja. 21. februarja 1853 so izbrali za učitelja Carla Mebusa. Po nekajletnih težavah je deželna vlada potrdila izbranega učitelja 13. aprila 1855.

²³ Jahresbericht der evangelischen Gemeinde Laibach: (1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878):
 1872 – 23 dečkov in 14 deklic evangeličanske vere, 38 dečkov in 31 deklic katoliške vere;
 1873 – 18 dečkov in 15 deklic “ “ , 42 dečkov in 27 deklic “ “;
 1874 – 18 dečkov in 13 deklic , 38 dečkov in 29 deklic ;
 1875 – 15 dečkov in 11 deklic “ “ , 34 dečkov in 30 deklic “ “ in 1 deček in 2 deklici židovske vere;
 1877 – 16 dečkov in 13 deklic “ “ , 35 dečkov in 21 deklic “ “;
 1878 – 18 dečkov, 19 deklic “ “ , 36 dečkov in 24 deklic “ “.

²⁴ Lastniki graščine Snežnik Schönburgi, na primer, so bili evangeličani po veroizpovedi in so bili kot taki naklonjeni izobraževanju, saj so na svoji graščini, bogati z gozdom, omogočili odprtje prve slovenske gozdarske šole, ki je delovala od 1869 do 1875. Podpirali so tudi ljubljansko šolo, in sicer z ustanovo Otta Schönburga, ki je znašala letno 48 goldinarjev. Glej Arzenšek, Katarina: (1963), Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, v: Gozdarski vestnik, Ljubljana in Vilman Vladimir in Serše Aleksandra: (1989), Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna: Gozdarski šolski center Postojna.

Da so ženske evangeličanske veroizpovedi prve ustanovile žensko društvo v Ljubljani, ni bilo zgolj naključje. Protestantizem je namreč vseboval nekaj značilnosti, ki so najbrž botrovale tudi ustanovitvi ženskega društva. Ena izmed njih je bila prav gotovo težnja po splošnem napredku na gospodarskem, kulturnem, izobraževalnem področju itd. Ta je povzročila, da so se ženske,²⁵ še posebej v anglosaškem in skandinavskem svetu, otresle medlosti, se dvignile nad sivo povprečje, si izborile vstop v srednje šole in univerze, s tem pa dosegle tudi boljši poklicni in družbeni položaj. V omenjenem obdobju so bile najaktivnejše Američanke in njihov vpliv se je prenesel tudi v druge dežele in drugačna okolja.

Druga značilnost je bila, da so se ženske evangeličanske veroizpovedi zgledevale po ženah pastorejv, ki so možem pomagale pri opravljanju njihovih nalog. Mnogokrat so odhajale na takšna mesta, kamor ženske navadno niso zahajale, obiskovale so bolne in jih zdravile, pomagale revnim, imele učne ure za mladino in odrasle žene. Pripravljale in organizirale so različna verska snidenja, podpirale in spodbujale razna gibanja mladih. Skratka, bile so aktivne tako na kulturnem in socialnem področju kakor tudi v družinskem krogu.

S svojim delovanjem sta prvi ljubljanski evangeličanski pastor in njegova žena zagotovo pripomogla k ustanovitvi društva. Pastorjeva žena, po rodu Angležinja, je ideje o povezovanju morda prinesla iz svoje domovine in morda dala tudi posredno pobudo za ustanovitev društva, kajti ves čas svojega bivanja v Ljubljani je aktivno sodelovala v društvu kot namestnica predsednice, v Angliji pa je zbirala denar za ljubljansko evangeličansko šolo.

Nenazadnje je ustanovitev društva omogočil leta 1848 sprejeti zakon o svobodi združevanja in zborovanja, ki je sploh dopuščal ustanavljanje društev.²⁶ Neposredno pobudo za njegovo ustanovitev pa je vsekakor dal pastor Theodor Elze²⁷ že leta 1852, vendar so se žene pod njegovim vodstvom zbrale šele 23. junija 1856.²⁸ Evangeličanke so se združile v društvo predvsem z namenom, da v skladu s prirojeno žensko lastnostjo pomagajo sočloveku v stiski. Članice so bile zasebnice, soproge tovarnarjev, trgovcev, državnih in zasebnih uradnikov, stare med 30 in 70 let. Seveda so bile med njimi tudi izjeme, kot npr. prva predsednica društva, ki je v njem dejavno sodelovala vse do svojega 82. leta.

Cilje in metode je društvo prilagodilo potrebam in razmeram takratnega časa, težišče njegovega delovanja pa je bilo na humanitarnem delu. V prvi vrsti si je zastavilo nalogo pomagati revnim, bolnim, starim in vsem tistim članom ljubljanske evangeličanske

²⁵ Baubérot, Jean: *La donna protestante*, v: DUBY e Perrot, *Storia delle donne, L'Ottocento*, (1998), Roma-Bari: A cura di Genevieve e Michelle Perrot, Editori Laterza, str. 192–208.

²⁶ Glej opombo 1.

²⁷ Ljubljanski pastori od 1852 do 1931: Theodor Elze, Otto Schack, August Knieszner, Hans Jaquemar, Ottman Hegemann, Schneider, Herbert Lange, Michael Becker.

²⁸ Po letnih poročilih evangeličanske cerkvene občine, ki so deloma ohranjena v gradivu Deželne vlade v Ljubljani, je videti, da je bilo v društvu od 33 do 39 članic. Zanimivo je, da je bilo v Ljubljani in okolici po seznamu iz leta 1878 v evangeličanski cerkveni občini 73 odraslih žensk, v samem društvu pa to leto 39, torej nekaj več kot polovica. Ženske v Celju so leta 1878 ustanovile svoje društvo »Frauenverein der evangelischen Gemeinde Cili«, svoje delo so pričele s 1. januarjem 1879, v društvu pa je bilo 17 članic.

občine, ki so bili potrebni pomoči, želelo pa je tudi pospeševati blagostanje evangeličanske občine v Ljubljani. Vendar je bilo že v samem statutu poudarjeno, da morajo članice opravljati dobrodelnost tudi zunaj lastne občine, oziroma pomagati ljudem drugih veroizpovedi, kar lahko preberemo v drugem členu statuta²⁹ »...ausnahmsweise auch Über die Armen anderer Confessionen seine hilfreiche hand austrecken...«. Članice društva so vabile v svoje društvo tudi predstavnice drugih veroizpovedi, tako že v statutu leta 1882 in 1912³⁰, v 3. členu statuta iz leta 1920³¹ pa »...pripadnice drugih veroizpovedi so dobrodošle, če želijo pospeševati namene društva...« Članarina je znašala en goldinar, po letu 1900 pa dve kroni. Vse članice so imele mesto, glas in volilno pravico na društvenih zborovanjih. Sestajale so se dvakrat na leto, aprila in novembra. Kasnejša določila so bila ohlapnejša, saj so dovoljevala sestanek v enem izmed treh pomladnih mesecev, a članice so se običajno še vedno sestajale meseca aprila, ko je odbor podal poročilo o delu in finančnem poslovanju društva v preteklem letu. Na jesenskem zborovanju so se navadno odločale o razdelitvi zbranih finančnih sredstev v dobrodelne namene. Vsako leto so ob praznovanju božiča obdarile šolske in druge otroke. V nujnih primerih (elementarne nesreče, vojne razmere) so sklicevale izredne seje.

Na zboru so za dobo dveh let izvolile ožji izvršilni odbor. V njem je bilo pet članic društva in predsednica. Odbor naj bi deloval v soglasju z evangeličansko občino, zato so članice društva zaprosile za sodelovanje pastora in njegovega svetovalca. Oba sta bila vabljeni k vsakemu občnemu zboru, po potrebi pa sta imela tudi možnost glasovanja. Predsednica je zastopala društvo, sklicevala in vodila zborovanja ter seje odbora, skrbela pa je tudi za izvajanje sklepov, ki so bili sprejeti na zborovanjih in sejah. Prva predsednica je bila Magda Günzler, ki je predsedovala društvu vse do svoje smrti leta 1882. Nasledila jo je Maria Böck, žena okrajnega zdravnika. Leta 1892 je postala predsednica Rosine Eder, nato je dve leti predsedovala Marie Wettach, in sicer od 1904 do 1906. Sledila ji je Klara Schmiedt od 1906 do 1910, do leta 1920 je bila znova predsednica Maria Wettach. Od 1920 do 1933 je društvo vodila Hermina Hamann, nato pa do 1940 Edith Hamann. V evidencah društva ni podatkov o njegovem delovanju po letu 1940.

Finančno poslovanje društva so članice pregledale navadno meseca aprila. Med prihodke so štele: blagajniške ostanke, dajatve (obresti), članarine, razne redne in izredne prispevke ter darila. Prispevke so zbirale med člani občine, ki so jih bogatile z enkratnimi ali večkratnimi darili v obliki denarja ali naturalij. Mnogokrat so posegale tudi po osebnih prihrankih. Potrebe po denarju so bile precejšnje, za dobrodelne akcije pa so velikokrat zbrale premalo denarja. Zato so začele proti koncu stoletja prirejati tombole, dobrodelne koncerte ipd. Med redne izdatke so sodile razne podpore in darila revnim učencem evangeličanske in katoliške veroizpovedi, plača učiteljici ročnih del in redna nakazila sirotišnicam. S svojimi skromnimi sredstvi so skušale lajšati tegobe socialno šibkih slojev. Darila in podpore so delile po potrebi, vsako leto so obdarile otroke ob božiču, delile so jim obleke, šolske potrebščine in knjige. Kot je razvidno iz vsakoletnega proračuna, so članice društva skrbale za učence pa tudi za stare in bolne.

²⁹ Statuten des evangelischen Frauenvereins in Laibach, 4. april 1882, § 2.

³⁰ Statut potrdi Deželna vlada v Ljubljani 21. decembra 1912.

³¹ Statut potrdi Kraljevo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani 19. marca 1920.

Med izredne izdatke je sodila pomoč ob elementarnih nezgodah, hudih zimah, vojnih razmerah itd. V teh primerih je društvo pomagalo vsem prizadetim; v času vojne je skušalo z raznimi prispevki bolnišnicam pomagati ranjenim in bolnim vojakom ter njihovim družinam.

Društvo, ki je bilo prvotno ustanovljeno le v humanitarne namene, je veliko naredilo na prosvetnem in kulturnem področju. V vsem obdobju delovanja je skrbelo za revne učence in za deklško izobraževanje na področju ročnega dela, saj so njegove članice aktivno sodelovale pri ustanovitvi prve ljubljanske nedeljske šole za evangeličanske vajence. Vse do ukinitve šole leta 1890 so prispevale za plačo učiteljice ročnih del. Vsako leto so članice obdarile od šest do deset manj premožnih otrok, in to ne glede na veroizpoved. Otrokom so podarile predvsem toplo obleko, šolske potrebščine in knjige. Vsako leto so se članice društva zahvaljevale dobrotnikom, ki niso bili člani društva, predvsem pa staršem katoliških otrok, ki so obiskovali protestantsko šolo.

Ko so se v devetdesetih letih 19. stoletja ženske v avstroogrski monarhiji zavzemale za dostop na univerze, je društvo aktivno poseglo tudi v žensko borbo za pravico do višje izobrazbe. Njegove članice so skupaj z ostalimi ženskimi društvi naslovile na državni svet spomenico z zahtevo, naj se ženskam dovoli študij na medicinskih in filozofskih fakultetah vseh avstrijskih univerz. Zanimanje za prosvetno delo so pokazale tudi leta 1901, ko so ustanovile vrtec³², ki je prenehal delovati leta 1919.

Svojega dela pa članice društva niso omejile le na šolstvo, marveč so nesebično pomagale tudi v času vojnih razmer in ob elementarnih nesrečah. S svojimi sicer skromnimi prispevki so skušale pomagati predvsem revnim. V času epidemij in vojne so intenzivneje pomagale družinam bolnih in vojakov. Tako je društvo s finančnimi in drugimi sredstvi pomagalo pri negi ranjenih in bolnih vojakov že leta 1859, ko so ti bivali v Ljubljani, ter v času vojne leta 1866. Ko je prišlo leta 1878 do okupacije Bosne, so z zbranimi sredstvi poskrbele za družine rezervistov in del zbranih prispevkov poslale tudi v vojaško bolnišnico. V tem letu so imele veliko nepredvidenih izdatkov in s svojimi rednimi dohodki (sredstvi) niso mogle kriti vseh, zato so trikrat organizirale zbiralno akcijo, in sicer v mesecu maju, avgustu in novembru. Darilo Williama Molinea³³ iz Bristola, ki je bil do leta 1864 član protestantske občine v Ljubljani, je bilo v omenjenem letu še kako dobrodošlo.

V času prve svetovne vojne so članice društva pomagale rdečemu križu, prispevale za otroško bolnišnico, z božičnimi darili obdarile vojake v ljubljanski bolnišnici, na soško fronto so pošiljale pakete z različno vsebino, vojakom kupile čajnik. Sicer pa so v vojnem času zelo skromno praznovala božič, a kljub vojnim tegobam niso pozabile na revne otroke, ki so jih kot vsako leto obdarile tudi v tistih težkih časih.

³² Pobudo za ustanovitev vrtca je dala pastorjeva žena Emma Jaquemar. Na leto je obiskovalo vrtec povprečno 30 otrok.

³³ ES 7 (1993), str. 211; Moline Wiliam 1793–1878 podjetnik, rojen v Londonu, umrl v Bristolu. Kot industrialec je začel okoli leta 1820 delovati na Reki. Leta 1828 je kot soustanovitelj postal tehnični vodja rafinerije sladkorja v Ljubljani (Cukrarna), 1830 je osnoval rafinerijo in pivovarno na Reki, 1837 dobil deželno tovarniško dovoljenje za mehansko bombažno predilnico v Ljubljani, v tedanji Avstriji eno največjih tovrstnih tovarn. V Ljubljano se je preselil po zgraditvi rafinerije sladkorja 1830 in tu živel do okoli 1863, ko se je vrnil v Anglijo.

Kot že rečeno, niso stale križem rok tudi ob elementarnih nezgodah, saj so leta 1895 ob potresu, ko so ljubljanski meščani ostali brez strehe nad glavo, pomagale pri javni preskrbi s hrano in obleko. Vsa leta so delile živež, perilo in obleko barjanskim poplavlencem. Zelo so bile radodarne tudi pri odmeri pomoči raznim sirotišnicam ne samo na Kranjskem, ampak tudi drugod po Avstriji.

Ob ustanovitvi nove države leta 1919 je društvo moralo prenehati z delovanjem, kot vsa ostala z nemškim imenom, a ne za dolgo časa. Vnovično delovanje mu je bilo omogočeno še v istem letu, ker se je ves čas ukvarjalo izključno s humanitarnim delom.³⁴ Članice so času primerno spremenile ime društva ali bolje, poslovenile so ga v Evangeljsko gospejno društvo v Ljubljani. Tudi statut društva so prilagodile novim političnim razmeram in ga prevedle v slovenščino. Sicer pa so ostale dejavne na dobrodelnem področju, le da so svoje delovanje razširile na vso Jugoslavijo in deloma tudi na Bolgarijo. Aktivno so spodbujale ustanavljanje ženskih evangeličanskih društev na tem ozemlju in jih tudi finančno podpirale. Članice društva so v Ljubljani znova začele z organizacijo tečajev ročnih del za dekleta, zbirale so perilo in obleke, nogavice, čevlje in druge naturalije, zlasti hrano. Prirejale so izlete za otroke, koncerte in tombole, revnim otrokom so delile učne knjige, igrače in božična darila. Zbirale so zimsko pomoč za brezposelne v Ljubljani, poskrbele za žrtve požara v vasi Roviše, pomagale nesrečnikom ob potresu leta 1928 v Bolgariji, naslednje leto pa kočevskim pogorelcem; večkrat so nudile zimsko pomoč revežem in redno pošiljale podpore sirotišnicam.

Delovanje društva je zamrlo v času druge svetovne vojne, uradno pa je kot vsa ostala društva prenehalo delovati leta 1945.

V Evangeličanski cerkveni občini in ženskem evangeličanskem društvu so prav gotovo prevladovali nemški in švicarski priseljenci, vendar ostaja vprašanje, ali se je občini priključil tudi kak Slovenec, ali je bila morda kakšna Slovenka članica društva evangeličank. Odgovore bo treba še poiskati v arhivskem gradivu.

³⁴ Deželna vlada za Slovenijo, Poverjeništvo za notranje zadeve, je 14. 11. 1919 /št. 10512 dovolilo nadaljnje delovanje društva, in sicer zato, ker je pri svojem delovanju sledilo zgolj nepolitičnim, humanitarnim ciljem.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ARHIV Republike Slovenije (AS), Deželna vlada v Ljubljani (AS 33), konvolut 48 in 644.

JAHRESBERICHT der evangelischen Gemeinde Laibach und ihrer Filialgemeinde Cili für das Jahr 1878, (1879) Ljubljana: Verlag des evang. Gemeinde vorstandes.

ZGODOVINSKI arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 519, škatla 1, Evangeljsko žensko društvo 1852–1945.

LITERATURA

66

ARZENŠEK, Katarina: (1963), Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, v: Gozdarski vestnik, Ljubljana.

BAUBÉROT, Jean: La donna protestante, v: Duby e Perrot, Storia delle donne, L'Ottocento, (1998), Roma-Bari: A cura di Genevieve e Michelle Perrot, Editori Laterza, str. 192–208.

DOLINAR, France M.: (1994) Stanje ljubljanske škofije ob Wolfovem imenovanju, v: Wolfov simpozij v Rimu, Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu – Mohorjeva družba v Celju.

ELZE, Theodor: (1856). Geschichte der evangelischen Gemeinde in Laibach, Villach: Hoffmann.

ENCIKLOPEDIJA Slovenije 2, (1988), Društvo, Ljubljana: Mladinska knjiga.

ENCIKLOPEDIJA Slovenije 3, (1989), Elze Theodor, Ljubljana: Mladinska knjiga.

ENCIKLOPEDIJA Slovenije 7, (1993), Moline William, Ljubljana: Mladinska knjiga.

RIBNIKAR, Peter: (1983) Društveni arhivi, strokovna obdelava in izdelava pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva društev, v: Arhivi VI/1–2, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

SLOVENSKI biografski leksikon (SBL), (1925), zvezek (z) 1., Elze Theodor, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

VILMAN, Vladimir in SERŠE, Aleksandra: (1989), Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna: Gozdarski šolski center Postojna.

VODNIK Zgodovinskega arhiva Ljubljana, (1992), Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.

BESEDA O AVTORICI

Aleksandra Serše, mag. arhivistike, dela v Arhivu Republike Slovenije kot višja svetovalka arhivistike za arhivsko gradivo upravnih organov na deželni ravni druge polovice 19. stoletja. Ukvarja se s proučevanjem razvoja teh organov in njihovim delovanjem. Članke in sestavke objavlja v Arhivih, Šolski kroniki, Zgodovinskem časopisu ter v zbornikih (*Prispevki za zgodovino izobraževanja odraslih*, *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, Janez Puh, *Professionen in modernen Osteuropa*, *Personality and biography* itd.). Med monografije in druga zaključna dela pa sodijo *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*. Zvezek 2 (delno), 4, 5 (delno) – projekt SAZU in ARS, ki ga vodi dr. Vincenc Rajšp.

ABOUT THE AUTHOR

Aleksandra Serše is an M.A. in archive sciences, employed at the Archives of the Republic of Slovenia as senior adviser for the archive material of the administrative bodies at the provincial level in the later half of the 19th century. Her main interest is the study of the development of these bodies and their activities. She has published articles and essays in *Arhivi*, *Šolska kronika*, *Zgodovinski časopis*, and in collections of articles (*Prispevki za zgodovino izobraževanja odraslih*, *izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, Janez Puh, *Professionen im modernen Osteuropa*, *Personality and biography* etc.). The monographs and other independent works she has published include *Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941*, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*. Volumes 2 (partially), 4, 5 (partially) – a project of the Slovene Academy of Sciences and Arts and ARS, headed by Dr. Vincenc Rajšp.

SUMMARY

THE EVANGELICAL WOMEN'S SOCIETY IN LJUBLJANA 1856–1945

The first women's society in Ljubljana aimed at charity was established on a religious basis in 1856. The society was called the *Evangeljsko žensko društvo* (Evangelical Women's Society). The basic conditions for its operation were given only after 1848, when the Evangelical Protestants of Ljubljana – as well as the members of some other religions – were allowed public service, and in 1850 founded an Evangelical parish. The establishment of a women's society was an initiative of the first Evangelical parish priest in Ljubljana, Theodor Elze, who proposed it in 1852, but women gathered under his leadership for the first time only four years later, on June 23, 1856. The society's members were private persons, the wives of factory owners, merchants, public and private officials, and most of them were German or Swiss. They also invited female members of other religions to join them.

The operation of the society was interrupted for a short period in 1919 when the new state of Yugoslavia was established. Since the society had occupied itself exclusively with humanitarian activities during its entire existence, it was allowed to continue its operation in the same year. The operation of the society finally stopped during the Second World War and it ceased to exist officially in 1945.

That women of the Evangelical faith were the first to establish a women's society in Ljubljana was of no coincidence. Protestantism had some characteristics that were instrumental to the establishment of a women's society. The Protestant inclination towards progress, adopted also by women in the Anglo-Saxon and Scandinavian countries, towards getting rid of weakness and rising above the average, spread its influence to other countries and different environments. The society adjusted its aims and methods to the needs and the conditions of the period and the

emphasis of its operation was on humanitarian activities. The members of the society helped the poor, the ill and the old, and all those members of the Ljubljana Evangelical parish who were in need of help. Their primary aim was to enhance the well-being of the Evangelical parish in Ljubljana, but the members were also active outside their own parish by helping people of different faiths who were in need. The modest means they had at their disposal were used to alleviate the hardships of the destitute classes. At Christmas they gave children clothes, school accessories and books. They also participated in the establishment of the first Sunday School for Evangelical apprentices in Ljubljana, and until the school was abandoned in 1890 they paid contributions to pay the wages of the teacher of needlework. Together with women from other Austrian societies they spoke out in favour of admitting women to the Austrian universities. The activities of the members were, however, not limited to education; they also provided unselfish help in times of war and natural catastrophes. The society contributed financial and other means for the care of the wounded and ill soldiers as early as 1859 and also during the war of 1866. They were also very active at the time Bosnia was annexed in 1878 and during the First World War, when they assisted the families of conscripted soldiers, sending packets of various contents to the Soča Front. They also did not stand aside in the face of natural catastrophes. After the 1895 earth-quake, when many citizens of Ljubljana had become homeless, the society helped in the public provision of food and clothes. They distributed food, linen and clothes to the victims of floods on the Ljubljana Marsh as well.

After 1919 the name of the Society adopted a Slovene name and its statute was translated into Slovene. The society's activities, which continued to remain within the framework of charity, spread to the entire territory of Yugoslavia.